

הרב יעקב אפשטיין

במה גדולה ודיניה

א. מהי "במה גדולה"

ב. היתר הבמות על ידי נביא

ג. הבמה בגלגל

ד. בית שני – במה גדולה?

ה. אכילת קודשים קלים בזמן הבמות

פתיחה

במשנה בפרק י"ד בזבחים נאמר:

עד שלא הוקם המשכן – היו הבמות מותרות, ועבודה בכורות, ומשהוקם המשכן – נאסרו הבמות,¹ ועבודה בכהנים; קדשי קדשים נאכלין לפנים מן הקלעים, וקדשים קלים בכל מחנה ישראל. באו לגלגל הותרו הבמות; קדשי קדשים נאכלין לפנים מן הקלעים, וקדשים קלים בכל מקום. באו לשילה נאסרו הבמות, ולא היה שם תקרה, אלא בית אבנים בלבד מלמטן והיריעות מלמעלן, והיא היתה מנוחה; קדשי קדשים נאכלין לפנים מן הקלעים, וקדשים קלים ומעשר שני בכל הרואה. באו לנוב וגבעון הותרו הבמות; קדשי קדשים נאכלין לפנים מן הקלעים, קדשים קלים בכל ערי ישראל. באו לירושלים נאסרו הבמות, ולא היה להן היתר, והיא היתה נחלה; קדשי קדשים נאכלין לפנים מן הקלעים, קדשים קלים ומעשר שני לפנים מן החומה" (זבחים פ"ד משניות ד-ח).

1 מצאתי בשו"ת בית מרדכי (ח"ב סי' כג) שבירר מדוע הובאו כל המשניות בסוף מסכת זבחים ודיוני חז"ל בהם, הלא מה שהיה היה? ותיירץ: "בתפארת ישראל בפירושו למשנה סוף זבחים מעיר: 'ונ"ל דאשמעינן כל הנהו, ולא אמרינן מאי דהוה הוה, והרי משבאו לירושלים נאסרו ולא יותרו לעולם, דקמ"ל האיך יורו סדר עבודה והקרבה לבני נח. ולפענ"ד, הנימוק שהובאו הלכות אלה בערלה ובזבחים שם הוא: דרוש וקבל שכר".
ולענ"ד יש ללמוד מדינים אלו הלכות ועניינים רבים בנוגע למצבם הרוחני של ישראל, וכן ייתכן שיש נפקא מינה מעשית בדבר לשיטת הראב"ד שקדושת המקדש בטלה לאחר חורבנו, ואולי דיני הבמות חזרו להיות תקפים.

הרב יעקב אפשטיין

על פי המשנה, מאז בניין המשכן היו שתי תקופות שבהן הותרו הבמות: א. בארבע עשרה שנות הכיבוש והחלוקה של ארץ ישראל על ידי יהושע, שבהן שכן המשכן בגלגל. תקופה זו נסתיימה עם השכנת המשכן בשילה. ב. לאחר חורבן המשכן בשילה במלחמת אבן העזר (שמואל א' פרק ד), כאשר עבר המרכז הרוחני לנוב ולאחר מכן לגבעון.

בתקופות אלו הותרה הקרבת קרבנות היחיד בבמות פרטיות, אך קרבנות הציבור הוקרבו רק ב"במה הגדולה" שהיתה בגלגל, בנוב ובגבעון.

השם "במה גדולה" מקורו בספר מלכים א (ג, ד): "וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ גִּבְעֹנָה לְזַבַּח שָׁם כִּי הִיא הַבְּמָה הַגְּדוֹלָה, אֶלֶף עֵלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה עַל הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא". בכתוב מתואר שבטרם נבנה בית המקדש בירושלים הקריב שלמה המלך את קרבנותיו הרבים ב"במה הגדולה" שבגבעון, אולם לא מבואר מה הגדיר אותה כ"במה גדולה".

במאמר זה ננסה לברר מה ייחד את הבמה הגדולה ביחס לבמה הקטנה – האם עצם העובדה שהיא הייתה שייכת לכלל הציבור, או שמא התקיימו בה תנאים אחרים שהגדירו אותה ככזו, שלא היו קיימים בבמת היחיד.

א. מהי "במה גדולה"

בתוספתא (זבחים פ"ג ה"ט) נאמר:

אי זו היא במה גדולה בשעת היתר במה? אוהל מועד נטוי כדרכו אין הארון נתון שם. מהתוספתא עולה שהגדרת הבמה הגדולה היא היותה חלק מהמכלול השלם של המשכן שהיה קיים באותו מקום ("אוהל מועד נטוי כדרכו"), אלא שארון הברית לא היה קיים בו.

וכך מפרש רש"י (זבחים קיב ע"ב):

באו לנוב וגבעון – כשחרבה שילה ונלקח הארון בימי עלי באו לנוב וגבעון כמו שנאמר אין לחם חול [וגו'] כי אם לחם קדש אשר מלפני ה' (שמואל א כא) אלמא **שולחן ומזבח התם הוה**, חרבה נוב בימי שאול באו לגבעון כדכתיב במלכים (א ג) כי שם הבמה גדולה.

עולה מרש"י שהבמה הגדולה בנוב כללה את המשכן וכליו, ללא הארון, ולכן שם היה לחם הפנים שניתן לדוד ואנשיו כשנרדפו על ידי שאול המלך.

כך עולה גם מספר החינוך (מצווה תפז) אשר מסביר במצוות הקרבת פסח בבמה קטנה:

במה גדולה ודיניה

”שנמנענו מהקריב שה הפסח בכמת יחיד ואפילו בשעת היתר הבמות. וענין הבמות הוא שהיה כל יחיד ויחיד מישראל שרצונו להקריב קרבן בונה בנין בכל מקום שירצה ומקריב שם קרבנותיו לשם יתברך קודם בנין בית הבחירה, ואפילו בזמן ההוא שהיה מותר להם לעשות כן, דוקא בשאר הקרבנות, אבל קרבן הפסח אין מקריבין אותו לעולם אלא בכמת רבים, והוא המקום שהיה המשכן שם...”

וכן הובא במאירי (מגילה ט ע"ב):

וכבר נודע לנו ממסכת זבחים שעד שלא הוקם המשכן הותרו הבמות ומשהוקם המשכן נאסרו הואיל והיה שם מזבח וארון עמו באו לגלגל כל שבע שכבשו ושבע שחלקו והיה הארון הולך עמם במלחמותיהם ולא היה קבוע עם המזבח בגלגל הותרו הבמות. באו לשילה, אחר חלוקת הארץ ועמד הארון קבוע עם המזבח נאסרו הבמות. באו לנוב וגבעון הותרו הבמות, כלומר באו לנוב אחר שחרבה שילה והגלה הארון ביד פלשתים בימי עלי הכהן ובאו לנוב והביאו שם את המשכן ואת המזבח אבל לא הארון שהרי ביד פלשתים היה וכן בזמן שהחריב שאול את נוב עיר הכהנים והביאו המשכן והמזבח לגבעון ולא היה הארון עמו שכבר היה מוגלה ביד פלשתים ואף כשחזר להם לא קבעוהו עם המשכן והמזבח לא בנוב ולא בגבעון מפני שמתיראים היו עליו והיו מעמידין אותו בערי המבצר, וכן שעמד זמן בבית עובר אדום עד שהעלהו דוד לציון וכל זמן זה הואיל ולא היה הארון קבוע עם המזבח הותרו הבמות. באו לירושלם ונבנה בית עולמים והוקבע הכל על מכונן וארון אצל מזבח נאסרו הבמות ולא היתה להן עוד היתר. וכל אותן הזמנים שהיו הבמות מותרות היה מזבח הנחושת של משה קרוי אצלם במה גדולה² מפני שהיה קבוע במקום אחד לשם כל הצבור ומכל מקום לא סר שם במה מעליו כל זמן שלא היה ארון קבוע עמו...

עולה מן המאירי כי השם "במה" הוא בעצם מושאל, והיה מן הראוי לקרוא למקום משכן וכדומה אלא שבגלל חסרון הארון כינו זאת "במה".

המשך-חכמה (דברים יב, ח) מעורר שאלה שיש לה נגיעה בענייננו:

הקשה לי אחד מלומדי למד: בשופטים ב (פסוק ה) "ויקראו שם המקום ההוא בוכים ויזבחו שם לה". הרי היה אחר מות יהושע, ויהושע חי כ"ח שנה מיום שנכנסו לארץ,

2 אמנם מתו"ט לא משמע כן, שכתב (מגילה פ"א מ"י): "במה גדולה – פ"ה הר"ב במת צבור כו'. אע"פ שמזבח הנחשת של משה רבנו ע"ה היה שם, הכתיב במלכים א' ג: "וילך המלך גבעונה לזבוח שם כי היא הבמה הגדולה". משמע שמבין שהבמה הגדולה לא היתה מזבח הנחושת עצמו. אמנם מרש"י (מגילה ט ע"ב) משמע כדעת המאירי והר"ב, שכתב: "אין בין במה – אין הפרש בשעת היתר הבמות בין במה גדולה, זה מזבח של משה בעודו בנוב וגבעון".

כדאיאת בסדר עולם. והמשכן בשילה הוקם תיכף אחר י"ד שנה שכבשו וחילקו... אם כן, אז היו הבמות אסורים, ואיך זבחו בבוכים לה? ! וזה קושיא עצומה. לאחר סיום חלוקת ארץ ישראל לשבטים הוקם המשכן בשילה, ובתקופתו נאסרו הבמות, ואם כן כיצד זבחו בבמה שהקימו ב"בוכים"?

והשבת... והנה מעשה זה דבוכים היה אחרי מות יהושע, ובימי הזקנים שעבדו את ה', וכמו שפירשו המפרשים. והזקנים – ימים האריכו, שנים לא, כמו שאמרו חז"ל. ואם כן, היה תיכף אחרי מות יהושע. ובמיתתם נאמר ביהושע כד, א: "ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה וכו' ויטיצבו לפני הא-להים". ובפסוק כו: [ו"יקח אבן גדולה] ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ה'. ופרש"י, לפי שהביאו שם הארון, כמו שנאמר למעלה "ויתיצבו לפני הא-לוהים". אם כן היה אז הארון בשכם, והיה האוהל מועד כדין במה גדולה, והיו הבמות מותרות, ולכך זבחו שם בבוכים לה'. וזה ברור.

ובוא וראה אמיתת דבר זה! במלחמת ישראל ובנימין כתוב (שופטים פרק כ פסוק כו): "ויעלו כל בני ישראל וכו' ויבאו בית אל ויבכו וכו' ויעלו עולות ושלמים לפני ה'". הרי דבבית אל הקריבו עולות ושלמים, משום דכתיב תיכף (פסוק כז) "וישאלו בני ישראל בה' ושם ארון ברית הא-להים בימים ההם". הרי דהארון היה אז בבית אל, ולכך היו מותרין הבמות, והיו מקריבים שם בבית אל כדין במת יחיד³... ובשופטים פרק א, כב: "ויעלו בית יוסף גם הם בית אל וה' עמם", (פסוק כג) "ויתירו בית יוסף בבית אל". כי לדעתי פירושו כי היה הארון אתם, וזהו "וה' עמם", שהארון הוא משכנו, וכמו שכתוב (יהושע כד, א) "ויתיצבו לפני הא-להים". לכן אז היה הארון בבית אל, ואז היה עובדא דפלגש בגבעה. וכל זה ברור...

והנה בירושלמי (מגילה פרק קמא הלכה יב): "ר' ייסא בשם ר' יוחנן: זה סימן, כל שהארון בפנים – הבמות אסורים, יצא – הבמות מותרות. בעי ר' זירא קומי ר' ייסא: אפילו לשעה, כגון ההיא דעלי?". ולפי מה שפירשתי, מוכח דאפילו לשעה אם יצא הבמות מותרין. וצריך לומר דדוקא כשיצא למלחמה שלא נח בשום מקום, שפיר בעי אם הבמות מותרין. מה שאין כן כאן, נח בשכם ונח בבית אל.

המשך חכמה מוכיח שגם בתקופת שילה היה הארון יוצא ממקומו לפרקי זמן קצובים (למשל, במות הזקנים יצא הארון לשכם, ובפילגש בגבעה יצא הארון לבית אל). באותם פרקי זמן שבהם הארון לא היה מונח במשכן חזר היתר הבמות לקדמותו. בירושלמי, לדבריו, מסתפק ר' זירא האם ההיתרים הזמניים הללו נהגו גם בזמן שהארון היה יוצא למלחמה והיה נע עם המחנה, או שמא רק כאשר היה הארון נח

במה גדולה ודיניה

במקום זמני. משמע שהימצאות הארון במשכן היא האוסרת את הקרבת הקרבנות בבמת יחיד (ולפי רוב התנאים אף קרבנות יחיד לא קרבו אז בבמה גדולה).

השראת שכינה בבמה גדולה

לפי האמור לעיל, ההבדל בין "משכן" שילה, שבתקופתו נאסרו הבמות, ובין "הבמה הגדולה" שבנוב ובגבעון הוא הימצאות הארון. למרות זאת מצינו (זבחים קיח ע"ב) ששרתה שכינה בנוב וגבעון:

כי אתא רב דימי אמר רבי, בשלשה מקומות שרתה שכינה על ישראל: בשילה, ונוב וגבעון, ובית עולמים, ובכולן לא שרתה אלא בחלק בנימין, שנאמר (דברים לג): 'חופף עליו כל היום', כל חפיפות לא יהו אלא בחלקו של בנימין. וכן מובא בראשונים, ובפירוש המשנה לרמב"ם (זבחים פ"ד מ"ז): "...ובין היות המקדש בשילה והיותו בירושלם היתה השכינה בנוב וגבעון".

ב. היתר הבמות על ידי נביא

היתר הבמות, אם כן, היה תוצאה של נדידת הארון ממקומו. האם זוהי הלכה גורפת שבכל פעם שהארון אינו במקומו מותרות הבמות מאליהן, או שמא קיים צורך בהיתר מפורש?

בירושלמי במסכת מגילה (פ"א הי"א) נאמר:

אמר ר' יוסי בן חנינה אין הבמה ניתרת אלא בנביא. מה טעמא? "השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה, כי אם במקום וגו'". ואליהו מקריב בשעת איסור הבמות? א"ר שמלאי דבירא: א"ל ובדברך עשיתי ובדיבורך עשיתי. לפי הירושלמי, אליהו הקריב על במה קטנה בהר הכרמל בשעת איסור הבמות (כשהמשכן היה בשילה), ועשה זאת על פי ציווי מפורש, כהוראת שעה. וכן מובא בקהלת רבה (פר' ג).

היתרו של אליהו מובא גם בויקרא רבה (פר' כב, ט), אלא ששם מוזכרים עוד מקרים שבהם הוקרבו קרבנות בבמה קטנה על פי הוראת שעה:

אמר ר' יוסי בר חנינה אין הבמה ניתרת אלא על ידי נביא, מאי טעמא, "השמר לך פן תעלה עולותיך כי אם במקום אשר יבחר" (דברים יב, יג-יד). ואליהו מקריב בשעת איסור במה, אמ' ר' שמלאי דבירה אמ' ליה ובדברך עשיתי (מלכים א' יח, לו), ובדבורך עשיתי. ר' יוחנן בר מריא מייתי לה מן הדא אז יבנה יהושע (יהושע ה, ל). אין לי אלא יהושע, גדעון מנין, ויהי בלילה ההוא ויאמר לו ה' קח את פר השור

(שופטים ו, כה). אמר ר' אבא בר כהנא שבע עבירות נעשו בפרו של גדעון: עצי אשירה ואבניהו פסולות ומוקצה ונעבד זור ולילה ומחוסר זמן. ואין לי אלא גדעון, שמואל מנין, ויקח שמואל טלה חלב אחד (שמואל א' ז, ט). אמר ר' בא בר כהנא שלש עבירות נעשו בפרו של שמואל, הוא ועורו ומחוסר זמן ולוי היה.

מהמדרש משמע שבכל המקרים הנזכרים – אליהו בהר הכרמל, יהושע בגלגל, פרו של גדעון ושמואל במצפה – הוקרבו קרבנות בבמת יחיד על פי ציווי נביא (כהוראת שעה). וכן משמע במדרש תהלים (כז, ו).

אמנם, הרד"ק (שמואל א' ז, י) מחלק בין המקרים השונים וכותב:

ואמרו אין הבמה נתרה אלא על ידי נביא כי שמואל העלה ראשון בבמת יחיד משחרב משכן שילה, וכן בגלגל יהושע העלה בבמת יחיד ראשון שנאמר אז יבנה יהושע.

פירוש דבריו שונה מהעולה מן הירושלמי ומהמדרש. לפי דבריו, הנבואה שקיבלו יהושע בגלגל ושמואל במצפה לא התייחסה רק לאירוע נקודתי כהוראת שעה חד-פעמית, אלא הייתה הוראה כללית להתיר במות מכאן ולהבא (אצל יהושע לכל משך שנות הכיבוש והחלוקה, ואצל שמואל למשך שנות משכן נוב וגבעון). משמע אפוא שגם בזמן שהארון כבר אינו מצוי במשכן לא מותרות הבמות מאליהן, ואף בית דין אינו יכול להתירן מסברה, אלא רק על פי ציווי א-לוהי על ידי נביא.

לעומת זאת, ההיתר של אליהו ושל גדעון היה היתר חד-פעמי, ולא ניתן ללמוד ממעשיהם דינים והלכות ל"במה גדולה". ההבנה של הרד"ק במדרש, שקרבן שמואל במצפה היה לאחר נדידת הארון מן המשכן ועם זאת הוצרך שמואל להיתר מפורש בציווי א-לוהי – אינה עולה לכאורה בקנה אחד עם דברי ר' זירא בירושלמי ועם דברי המשך-חכמה שהובאו לעיל. לפי המשך-חכמה, נדידתו הזמנית של הארון לבית אל ולשכם (בתקופת משכן שילה) הפקיעה את איסור הבמות באופן מיידי ולא היה צורך לציווי נביא. יתרה מכך, ר' זירא בירושלמי הוסיף והסתפק האם גם נדידה אקראית של הוצאת הארון לשדה הקרב מתירה את הבמות באופן מיידי.

ג. הבמה בגלגל

במשנה שהובאה בראש דברינו נאמר:

באו לגלגל הותרו הבמות; קדשי קדשים נאכלין לפנין מן הקלעים, וקדשים קלים בכל מקום. באו לשילה נאסרו הבמות...

במה גדולה ודיניה

לכאורה, לפי הכללים שהעלינו עד עתה, מן הראוי היה שבגלגל תהיינה הבמות אסורות, שכן בתקופה זו היה הארון במקומו, ולא יצא ממנו אלא בהקפת יריחו על פי הדיבור.

שאלה נוספת שעולה היא האם אין אפשרות למצב ביניים שבו הבמות מותרות אבל המשכן מתפקד בצורה מלאה הן בקרבנות ציבור והן בקרבנות יחיד. ובאופן אחר: האם המשכן בגלגל היה רק במת ציבור, והקרבנות שהוקרבו בו היו רק אותם שהיו מותרים להקרבה בנוב ובגבעון, או שמא היה כמשכן לכל דבר ואף על פי כן הותרו הבמות באותו זמן?

התשובה לשאלות אלו תלויה לכאורה בהבנת משמעות המשכן בגלגל. תקופת הכיבוש והחלוקה היתה תקופת מעבר בין תקופת המדבר ובין תקופת ה"מנוחה" של משכן שילה שבה ישב עם ישראל בנחלתו. ניתן להתייחס לתקופת ביניים זו כתקופת הכנה לתקופת משכן שילה, ושמו של משכן שילה כבר חל עליה. רק סיבות חיצוניות של חוסר התארגנות מדינית ושיבוש סדרי המחנה בשעת המלחמה יצרו היתר במות זמני עד לסיום הכיבוש, החלוק ובניין המשכן בשילה. לפי הבנה זו, היתר הבמות בגלגל אינו נובע מחיסרון במעמד המשכן בהיותו בגלגל. מאידך, ניתן להבין שתקופת הביניים הזו הסיטה את מרכז הכובד הרוחני מן המשכן אל התארגנות השבטים בנחלתם, פגמה במעמדו כמשכן והגדירה אותו כבמה גדולה בלבד.

הרמב"ם בפירושו למשנה (זבחים פ"ד מ"ה) מפרש:

הגלגל לא היה בו בית בנוי, אלא היה המשכן עצמו שהיה במדבר. אבל כיון שהלשון באסור הבמות נאמר תלוי במחנה והוא אמרו אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה, ועשה טעם הדבר למען אשר יביאו בני ישראל את זבחייהם אשר הם זבחים על פני השדה וזה הוא אסור הבמות, הרי עם חסול המחנות וכניסתם לארץ כלומר ארץ כנען והוא בזמן היותם בגלגל נסתלק הלאו הזה ונשאר ההתר שאם רוצה להקריב בבמה מקריב כמו שהיה לפני המשכן, כיון שלא נאסר הדבר אלא במדבר במקום שהיו המחנות, הלא תראה אמרו וקדשים קלים בכל מקום כיון שלא היה שם מחנה מוגדר אלא נתפזרו בני אדם בארץ.

נראה קצת מלשון הרמב"ם "אלא היה המשכן עצמו שהיה במדבר" שהגלגל לא היה במת ציבור, אלא היה המשך של המשכן שבמדבר על כל דינו, אלא שהותרו הבמות מכיוון שבטלו המחנות.

לפי דברי הרמב"ם הללו ישנן שתי סיבות שונות שמתירות את איסור הבמות, וכל אחת מהן נהגה בתקופה שונה. בתקופת נוב וגבעון הארון לא היה במקומו ואז המזבח

ירד ממדרגתו להיות במה גדולה, ובתקופת הגלגל בטלה החלוקה למחנות שכינה, לוויה וישראל, ולכן אף המשכן כולו ירד ממדרגתו לדרגת במה גדולה.

ניתן לומר שבשאלה שהעלינו, האם המשכן שבגלגל היה נחשב לבמה גדולה לכל דבר או שמא היה המשך ישיר למשכן המדבר, נחלקו התנאים בברייתא. בזבחים (ק"ז ע"א) נאמר:

ר' יהודה אומר: כל שהצבור והיחיד מקריבין באהל מועד שבמדבר – מקריבין באהל מועד שבגלגל, מה בין אהל מועד שבמדבר לבין אהל מועד שבגלגל? אהל מועד שבמדבר לא היו במות מותרות, אהל מועד שבגלגל היו הבמות מותרות; ובמתו שבראש גגו לא היה מקריב עליה אלא עולה ושלמים; וחכ"א: כל שהצבור מקריבין באהל מועד שבמדבר – מקריבין באהל מועד שבגלגל, וכאן וכאן לא קרבו יחיד אלא עולה ושלמים בלבד; ר' שמעון אומר: אף צבור לא הקריבו אלא פסחים וחובות שקבוע להן זמן.

כלומר: לדעת חכמים לא הקריבו באוהל מועד שבגלגל קרבנות חובה אלא רק נדרים ונדבות, ולר' יהודה גם קרבנות חובת יחיד הוקרבו בגלגל. ניתן היה לומר שכל מחלוקתם היא רק לגבי אוהל מועד שבגלגל, אולם מרש"י ותוס' עולה שכל הדעות התייחסו לכל במה גדולה, והגלגל הוא רק דוגמה.

השוואה ברורה בין היתר הבמות בזמן נוב וגבעון ובין היתר הבמות שבגלגל אנו מוצאים בדברי המאירי (מגילה ט ע"ב):

באו לגלגל, כל שבע שכבשו ושבע שחלקו והיה הארון הולך עמם במלחמותיהם ולא היה קבוע עם המזבח בגלגל הותרו הבמות.

לדעת המאירי נראה שאין הבדל בין נוב וגבעון לגלגל, הן בהלכותיהם והן במעמדם, שהרי אותה סיבה היא שהורידה אותם ממעלת "משכן" לדרגת "במה גדולה".

אכן, להלן נראה שישנם דינים שונים שכנראה נהגו בגלגל אף שהיה כבמה גדולה כגון שיער המשתלח והשקאת סוטה.

ד. בית שני – במה גדולה?

ראינו שיייתכן שבגלגל הותרו הבמות למרות שהמשכן היה בשלמותו. האם ייתכן מצב הפוך, שבו הארון חסר מן המשכן (או המקדש) ואף על פי כן לא ייחשב המקום כבמה גדולה? נראה שזה המצב שהיה בבית שני, שהרי לא היה בו ארון ולא היתה השראת שכינה, כנאמר ביומא (כ"א ע"ב): "אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון

במה גדולה ודיניה

למקדש שני, ואלו הן: ארון וכפורת וכרובים, אש ושכינה ורוח הקודש ואורים ותומים". מדוע לא היה בית שני כ"במה גדולה" אף שלא היה בו ארון?

ניתן לומר שלאחר שהגיעו לירושלים ונאסרו הבמות לעולם – בטל לגמרי דין במה גדולה. ועיין במשך חכמה (שמות ט"ו, טז). וכן העיר על כך במקדש דוד (קודשים סי' כ אות א):

ובגמרא שם (ק"ט ע"א) מקשינן מעשר שני אמאי אינו נאכל בנוב וגבעון, ואמרינן דמעשר שני שם שם מארון קא ילפי, כיון דארון לא הוי מעשר נמי לא הואי ע"ש, ואף על גב דבבית שני ג"כ לא הוי ארון ומ"מ מעשר שני היה נאכל שם, ע"כ צ"ל משום דבבית שני היה דין להיות שם ארון רק שנגזו אבל בנוב וגבעון לא היה דין להיות הארון שם, שהרי הארון היה אז בקרית יערים דבבמה ליכא דין להיות שם ארון.⁴ ויותר נראה לענ"ד לומר שזו אחת מהוראות הנביאים האחרונים אשר בהוראתם נוסדו בית שני וסדר הקרבנות.

ה. אכילת קודשים קלים בזמן הבמות

במשנה בזבחים (פ"ד מ"ו) שנינו: "באו לשילה נאסרו הבמות... קדשי קדשים נאכלים לפני מן הקלעים קדשים קלים ומעשר שני בכל הרואה". לעומת זאת, בזמן היתר הבמות נאמר (שם מ"ז): "באו לנוב ולגבעון הותרו הבמות, קדשי קדשים נאכלים לפני מן הקלעים, קדשים קלים בכל ערי ישראל". כלומר, בזמן שהותרו הבמות מותר היה לאכול קודשים קלים בכל ערי ישראל שהרי לא קידשו את העיר (וראו להלן שלשיטת ר' יהודה קידשו את נוב וגבעון ולכן מעשר שני נאכל רק בתוכן).

אמנם, תוספות בשבועות (טו ע"ב ד"ה דקדשה לה ראשונה) כתבו:

דכל זמן שלא קדשה העיר אף על פי שקדשה העזרה נאכלין קדשים בכל הרואה כדתנן בפרק בתרא דזבחים (דף ק"ב): בשילה ונוב וגבעון שנאכלין בכל הרואה לפי שאין חומת העיר קדושה...".

⁴ לאור הבנה זו, גם בבית שלישי אם יצא הארון ממקומו לא יותרו הבמות. ואמנם הרב צבי הירש קלישר טען להתיר בניית מזבח בזמן הזה, שאין ארון במקומו, וסבר שדינו יהיה כבמה, אבל לא נתקבלו דבריו.

ואולי דווקא בשל כך לא העלה דוד המלך את המשכן לירושלים, שכיוון שנחלה זו ירושלים ועדיין לא היה ידוע לו מקום המזבח (שהוא מדויק מאוד, רמב"ם הל' בה"ב פ"ב), אם היה מעלה את המשכן לירושלים מחד ייאסרו הבמות, ומאידך כיוון שהמזבח אינו במקומו לא יוכלו להקריב קרבנות בבית המקדש, ולכן העדיף להשאירו בגבעון עד שייבנה הבית.

ודבריהם תמוהים, הרי המשנה אומרת במפורש שבזמן נוב וגבעון אוכלים קודשים קלים בכל ערי ישראל!

בשור"ת אבני-נזר יישב תמיהה זו, וז"ל:

... אמנם דבריהם נכונים. והנה רש"י פירש קדשים קלים בכל ערי ישראל בכל מקום שהוא עשה במה ומקריבין. ולכאורה גם דבריו תמוהים דמ"מ מנ"ל דקדשים קלים שהקריבו במשכן יאכלו בכל ערי ישראל. דאין לומר דילפינן מבמה קטנה. שהרי כמה חילוקים נשנו במשנה בין במה קטנה לגדולה. אך נראה דרש"י מפרש קדשים קלים בכל ערי ישראל דקאי באמת על קדשים קלים שהקריבו בבמה קטנה... משא"כ מעשר-שני שמצותן האכילה לבד וחייבה תורה לאוכלן בירושלים, גם בנוב וגבעון חייב לאוכלן שם. וזה כונת התוס' ג"כ דבנוב וגבעון נאכלין בכל הרואה היינו קדשים שהוקרבו במשכן [היינו במה גדולה] דודאי נאכלין בכל הרואה דאי אפשר ליתן להם מקום אחר. וע"כ פריך הש"ס מעשר שני נמי נסקינהו להתם וניכל בכל הרואה. וזה ברור בדבריהם.

כלומר, לשיטת האבני נזר, לדעת התוספות (וכן לדעת רש"י) קודשים קלים שנאכלים בכל ערי ישראל הם דווקא אותם שקרבו בבמה קטנה, אך קודשים שהוקרבו בבמה גדולה, כנוב וכגבעון, נאכלים בכל הרואה ולא בכל ערי ישראל.

אך מדברי הגר"א בפי' אליהו רבא (כלים פ"א מ"ט) נראה שאינו מקבל חילוק זה:

זה הכלל. שלש מחנות שבמדבר: מחנה שכינה ומחנה לויה ומחנה ישראל. ומחנה שכינה נחלקת לשנים... וכנגדן יש כנגד כל מקום ומקום שלשה מקומות משונות בקדושתן זו מזו. כנגד מחנה ישראל הוא ארץ ישראל ועיירות מוקפות חומה וירושלים. כנגד מחנה לויה הר הבית והחיל ועזרת נשים... היינו מן התורה ג' מחנות. ואח"כ נחלקו ג' המחנות למעלות קדושה נוספים ע"י חז"ל. ואכילת קודשים קלים ומעשר-שני היתה במדבר בכל מחנה ישראל אע"פ שבמות היחיד היו אסורות. כשבנה בית המקדש קיימת אזהרת התורה של "לא תוכל לאכול בשעריך" (דברים יב, יז), שהאכילה מותרת רק לפני ה' – ומקום אכילת הקודשים לפני ה' הוא רק במעלה הגבוהה של מחנה ישראל – בירושלים. עד בנין הבית קודשים קלים בשילה נאכלו בכל הרואה מפני שעד לשם התפשטה קדושת שילה, אבל בזמן היתר הבמות נראה שכל מחנה ישראל על כל מדרגותיו היה ראוי לאכילת קודשים. ולכן נראה לענ"ד שבנוב וגבעון אף קודשים קלים שקרבו בבמה הגדולה היו מותרים לאכול בכל ערי ישראל ולא רק בכל הרואה. ותוספות שכתבו בכל הרואה דברו בשילה וחברו לה נוב וגבעון שבהן אין חומת העיר קדושה ואין התפשטות קדושת המשכן אף בכל הרואה. ובאשר ללאו של "לא תוכל לאכול בשעריך" כשם שלא נהג בזמן הבמות לגבי

במה גדולה ודיניה

קודשים קלים נראה שלא נהג לגבי מעשר-שני וחוזרים לקדושת מחנה ישראל שבמדבר (אע"ג שלא היה מעשר-שני עד ארבע עשרה שנה שכבשו וחלקו). כלומר, לדעת הגר"א בזמן היתר הבמות כל הקודשים הקלים וכן מעשר-שני מותרים לאכילה בכל ערי ישראל, מפני שבכל ארץ ישראל יש מדרגה מסוימת של "מחנה ישראל" – בין אם הקרבן הוקרב בבמה קטנה ובין אם הוקרב בבמה גדולה. ועיקר כוונת התוספות הייתה לשילה שבה חומת העיר לא הייתה מקודשת ולכן אכלו בה בכל הרואה, ואגב כך הזכירו גם את נוב וגבעון שגם בהן חומת העיר לא הייתה מקודשת. אבל באמת בתקופת נוב וגבעון אכלו קודשים קלים בכל ערי ישראל.